

Ivana Gaćanović*

Универзитет у Београду,
Филозофски факултет
ivgacanovic@gmail.com

КАКО IZMISLITI EVROPLJANINA? ANTROPOLOŠKA ANALIZA

Apstrakt: Brikolirajući analitičke postupke karakteristične za antropologiju javnih politika i antropologiju multikulturalizma, u radu analiziram jedan segment identitetskih politika Evropske unije (EU). Oslanjajući se na istraživanja već objavljena u okviru istraživačke tradicije u nastajanju – antropologije EU – pokazujem da ideja "evropskog identiteta" predstavlja amalgam nekonzistentnih zamisli, strategija i pokušaja, kao supranacionalni identitet zasnovan na "zajedničkom evropskom nasleđu", ali i kao rezultat na globalnom nivou jedinstvenog objedinjavanja legislative i principa univerzalnih ljudskih prava, uz antropologiji posebno problematično poštovanje kolektivne kulturne različitosti. Takav amalgam predstavlja značajan izazov za antropološka istraživanja, posebno za opštu antropološku teoriju kulturnog identiteta.

Ključne reči: antropologija Evropske unije, antropologija javnih politika, antropologija multikulturalizma, antropologija globalizacije, evropski identitet, politika identiteta

Analizu u ovom radu zasnivam na pretpostavci da EU, od svojih početaka do danas, manje ili više intenzivno i kroz različite inicijative, pokušava da probudi svest o "evropskom identitetu". "Kultura" u tom projektu ima jednu od ključnih uloga, što vrlo eksplicitno izražavaju i same evropske institucije –

"kultura ima intrinzičnu vrednost za sve ljude u Evropi, predstavlja esencijalni element Evropske integracije i doprinosi afirmaciji i vitalnosti evropskog modela društva, doprinoseći da Zajednica ostvari uticaj na internacionalnoj sceni"

(Evropski parlament 2000, u Shore 2006a: 7)

Razvijanje specifične kulturne politike od strane evropskih institucija i insistiranje na konstitucionalizaciji "evropskog identiteta i kulture", smatram

---

* Stipendistkinja Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije

---

Kako izmisliti Evropljanina...

---

jednim od najinteresantnijih mesta za savremenu antropološku analizu i kritiku, s obzirom da usvajam hibridnu metodologiju koja nastoji da objedini antropologiju javnih politika i antropologiju multikulturalizma, pod pretpostavkom da "savremene javne politike, planovi, programi, vizije ili strategije (generički eng. *policies*) umesto nekadašnje maglovite "kulture", "društvenog života", postupanja po "zakonima" pa i samog "Ustava" (koji se i sâm ovde posmatra kao jedna od javnih politika) nastoje da regulišu i kontrolišu sveukupni život u većem stepenu nego što ekspliciraju. Javne politike time postaju kultura sâma i zamenjuju je kao predmet analize (Milenković 2008: 47).

Goruća politička pitanja (pri čemu posebno mislim na izazove koje je multikulturalizam u teorijskom i praktičnom smislu postavio pred filozofiju liberalizma) uticala su na to da je potraga za evropskim identitetom morala biti preformulisana,¹ i to iz najmanje dva osnovna razloga: prvo, u multikulturalnom društvu svaka grupa i individua, po pravilu, zahteva jednak građanski tretman; istovremeno – i kao drugo – u njemu svako ima pravo da bude različit (v. Dijkstra, et al. 2001: 64). S obzirom na to da je kulturna/identitetska politika EU suočena sa istim ili bar sličnim problemima, problem sa kojim se antropolozi tu suočavaju nije samo priroda koncepata kulture i identiteta koji se u njima upotrebljavaju, nego i sama činjenica da su ti koncepti zvanično *politized*. Tako se osnovni problem koji ističem u ovom radu može formulisati i na sledeći način:

Osim što političko i pravno 'priznanje' zajednica/identiteta u javnoj sferi i političkom sistemu podrazumeva međusobnu povezanost političkih i pravnih aspekata ove perspektive/problema, koncept kulture koji se upotrebljava i perpetuiira u pokušajima da se multikulturalne politike konstitucionalno ozvaniče, teorijski je veoma problematično za nezamerni trend u savremenoj antropološkoj teoriji.

(Milenković 2005: 65)

"Kultura" je formalno uvedena u agendu institucija EU 1993. godine, kada joj je posvećen poseban odeljak Ugovora o Evropskoj uniji (Ugovora iz Maastrichta).² Budući da su aktuelne kulturne politike, kao i one koje su im prethodile, zasnovane na ustavnim, tj. ugovornim odredbama, koje zapravo predstavljaju zakonska ovlašćenja evropskim institucijama za sprovođenje tih politika, smatram da je veoma važno analitički ustanoviti kako se u Ugovoru koristi ovaj pojam (kao i pojam "identiteta"), i kako je, na kraju krajeva, "definisan".³

---

¹ Kris Šor je za sada ponudio u antropologiji najobuhvatniju analizu prvih pokušaja EU da kreira "evropski identitet" (Shore 1993, 2000).

² Ugovor o Evropskoj uniji potpisan je u Maastrichtu 7. februara 1992. godine, a stupio je na snagu 1. oktobra 1993, nakon ratifikacije u zemljama članicama (Janjević 2005).

³ Za osnovni izvor analize u ovom radu odabrala sam neke od odredaba Reformskog ugovora iz Lisabona, (koji je uredio i preveo na srpski jezik Milutin Janjević,

Analiza koja sledi ima za cilj da pokaže makar dve značajne karakteristike "kulture", kako je zamišljaju i koriste autori Evropljani. Prvo, ona predstavlja veoma važnu, 'intrinzičnu' vrednost, pre svega za zvaničnike EU, a kako oni kažu, i za sve ostale stanovnike Evrope, i da se zbog toga smatra jednim od ključnih faktora evropske integracije. I drugo, da je koncept "kulture", u političkom i pravnom diskursu EU izrazito kontradiktoran i zbujujući. Ta kontradiktornost je manifestovana najviše kroz stalno isticanje "različitosti evropskih kultura" uporedo sa naglašavanjem "sve čvršćeg jedinstva među narodima Evrope", pozivanjem na zajedničku kulturnu, duhovnu i moralnu baštinu Evrope (v. npr. preambulu Povelje o osnovnim pravima Evropske unije).

Kultura u zvaničnom i javnom diskursu EU

U preambuli Lisabonskog ugovora stoji da su potpisnici Ugovora "rešeni da obeleže 'novu fazu' u procesu evropske integracije, koja je započeta stvaranjem Evropske zajednice". Ta nova etapa evropske integracije najčešće se shvata kao rezultat novih potreba, koje se najpre odnose na potragu za novim izvorima legitimiteta EU kao političkog projekta i entiteta (v. Shore and Abélès 2004).⁴ Pokušaću da pokažem da je ta *nova* faza u velikoj meri zasnovana na emotivnim i psihološkim politikama, koje bi među stanovnicima Evrope trebalo da stvore novo osećanje privrženosti; te politike izgradnje evropskog identiteta u velikoj meri su zasnovane na "kulturnim" vrednostima Evrope. Iz antropološke perspektive, veoma je važno dati odgovor na pitanje kakav koncept kulture je postao celishodan i pogodan za političku upotrebu u sadašnjem evropskom kontekstu.

Evropska komisija smatra da, iako možda reči preambule Ugovora iz Mاستrihta⁵ – "rešeni da nastave proces stvaranja sve čvršćeg jedinstva među narodima Evrope" – zvuče suvoparno, njih treba razumeti kao istinsku želju za kreiranjem "Evrope narodâ".

"...A to znači da kultura predstavlja glavno sredstvo za tu svrhu. Po prvi put, Ugovor iz Mاستrihta pruža moć Evropskoj uniji u toj sferi."

(European Commission 2001: 3)

2008); za drugi važan izvor uzela sam Internet prezentaciju zvaničnih kulturnih politika EU, koja se može pronaći na adresi: http://europa.eu./index_en.htm

⁴ Nedostatak legitimiteta EU nije pojava koja je specifična isključivo za savremeni period. Uzroci "krize legitimiteta" procesa evropske integracije razlikuju se i zavise od globalnog društveno-ekonomsko-političkog konteksta (v. npr. McDonald 1996).

⁵ Taj deo preambule ostao je neizmenjen i u Ugovoru iz Lisabona.

Kako izmisliti Evropljanina...

U članovima Ugovora koje sam izdvojila za analizu i izvodima koji se odnose na zadatke i inicijative evropske kulturne politike (u daljem tekstu "građa"), ne postoji nijedna odredba koja bliže objašnjava *šta je to* kultura i zbog toga ću pokušati da na osnovu selektovane građe pokažem o kakvom konceptu kulture je tu reč. Ono što možemo saznati na osnovu datih izvora je, na primer, sledeće:

- kultura predstavlja deo zajedničkog evropskog nasleđa, ali i deo nasleđa naroda Evrope (preambula Ugovora iz Lisabona; član 2, tačka 2; 167, tačka 1).

Ono što date odrednice eksplicitno kazuju, jeste to da "kultura" nekome *pripada* i predstavlja nešto što je nasleđeno.⁶ Uostalom, jedan od najvažnijih zadataka gotovo svih programa u okviru kulturne politike Evropske komisije upravo je očuvanje "bogatog evropskog nasleđa".⁷

- kultura je u Evropi regionalno i nacionalno raznovrsna (član 2, tačka 2; član 167, tačka 1); raznovrsnost je jedan od njenih ključnih aspekata (član 167, tačka 4; preambula Povelje o osnovnim pravima Unije).

Kulturna različitost predstavlja, svakako, jednu od najisticanijih "vrednosti" EU, što nam govori i njena maksima – "ujedinjeni u različitosti". Na osnovu opsežnih rasprava, naročito u antropološkoj teoriji od druge polovine XX veka navodimo, isticanje "kulturne različitosti" implicira međusobnu *uporedivost* kultura, koja obavezno uključuje *vrednosnu procenu* "drugih" u odnosu na "našu kulturu" (v. npr. Kuper 1999: 4). Ipak, kroz zvanični diskurs EU provlači se još jedna vrednost koja je, između ostalog, istaknuta u čl. 2bis, Ugovora iz Lisabona – kulturni *pluralizam*. Prema Inđiću, kulturni pluralizam je tek politički odgovor pred činjenicom kulturne raznolikosti; iz kulturne raznolikosti se, dalje, izvode brojna druga kulturna prava, uključujući pravo na dostojanstvo ljudske ličnosti, prava manjina, multijezičnost, kulturno nasleđe, različitost kulturne ponude i kulturnih dobara, difuzija kulturnih dobara, interkulturalizam, garancija za autorska prava, za kulturnu industriju itd. (Inđić 2008: 103).

Treba napomenuti da EU nastoji da izađe u susret svim gore nabrojanim pravnim i političkim zahtevima koje nalaže pluralizam, što su, zapravo, zahte-

---

⁶ Naravno, kada se govori o *nasleđu* u svrhu kreiranja identiteta, indikativno je da se tu misli isključivo na pozitivne, humanističke evropske tekovine (v. Amin 2004).

⁷ Iako se čini da je pojam "nasleđa" u datom diskursu prilično neodređen, institucije EU (naročito Evropska komisija, kao i Europa Nostra – grupa od 250 nevladinih organizacija za nasleđe) se trude da slika o evropskom nasleđu bude što jasnija – pogledati Internet stranu: <http://www.europanostra.org/index.html>

vi koji su simptomatični za multikulturalizam (kao jednu *vrstu* pluralizma, v. Kukathas 1998); to navodi na pretpostavku da identitetske politike EU treba da shvatimo u svetlu svih onih problema koji se pojavljuju kao posledica multikulturalnih kontroverzi⁸, mada se može reći da su na nivou EU ovi problemi još kompleksniji.

- kultura predstavlja aktivnost koju je EU dužna da podržava, usklađuje i dopunjava (član 2E); nju treba širiti i poznavati, održavati i čuvati (član 167, tačka 2); treba je razmenjivati, u nekomercijalnom smislu (član 167, tačka 2); ona predstavlja predmet saradnje EU sa trećim zemljama i međunarodnim organizacijama (n.m.)

Čini se da je ovakvo određenje kulture prilično eksplicitno, s obzirom na to da saznajemo da je to nekakva *aktivnost*. Ali istovremeno, ona predstavlja i *predmet razmene i saradnje*. S obzirom da je treba podržavati, usklađivati, dopunjavati – ona je nešto *manipulativno; aplikabilno*, i opet, nešto dragoceno i saznajno. Ovakva određenja kulturu-kao-aktivnost automatski reifikuju, i pretvaraju je u grupnu (diferencijalnu) vrednost.

Dakle, za sada sam otkrila nekoliko primera esencijalističkog shvatanja kulture, ali smatram da, ipak, treba proveriti da li nešto dodatno možemo saznati iz fragmenata kulturne politike EU koje sam navela, tj. iz načina na koje je ovaj koncept u njima shvaćen i elaboriran – dakle, na šta se odnosi proširena nadležnost evropskih institucija (nakon Ugovora iz Maastrichta), kada je kultura u pitanju?

- ona je katalizator kreativnosti, ima kreativne potencijale (Kulturna agenda EU);
- njoj se može pristupiti kroz promovisanje kulturnog nasleđa, kulturnog turizma, višejezičnosti, kroz digitalizaciju, obrazovanje, naročito kroz audiovizuelni sektor (ona, dakle, sadrži skup izvesnih karakteristika koje je čine različitom) (Agenda);
- kulture su međusobno *uporedive* (Agenda);
- treba podržavati dijalog između kultura, što predstavlja izraz zajedničkog napora ka izgradnji zajedničkog evropskog identiteta (Agenda); takođe, treba podsticati među-kulturno razumevanje;
- prvenstvo dobijanja finansijske podrške imaju oni kulturni projekti koji doprinose društvenoj koheziji na teritoriji a kojoj se sprovode (Agenda);

---

⁸ Kratak pregled posledica multikulturalnih kontroverzi na političku teoriju i praksu (pre svega zapadnih demokratija) ponudila sam u odeljku svog master-rada Identitetske politike Evropske unije – antropološka perspektiva (27-36), koji se nalazi u biblioteci Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Kako izmisliti Evropljanina...

- *kulturna oblast* Evrope okarakterisana je kulturnom različitosti i zajedničkim kulturnim nasleđem – ona predstavlja jednu od spona koja "nas drži zajedno kao Evropljane" (program Kultura 2000).

Na osnovu sadržaja i ciljeva kulturnih programa i projekata koje sam u gornjem tekstu navela, poziv Evropske komisije je upućen, pre svega, kreativnim ljudima, umetnicima i kulturnim menadžerima država članica EU, različitim zainteresovanim kandidatima, pa čak i onima iz trećih zemalja. Na ovaj način se nastoji ka ostvarivanju mreže internacionalne saradnje, od koje se, očigledno, očekuje da će vremenom stvoriti "evropski kulturni prostor" i najzad – evropski identitet. Dakle, kreativnost se ovde ne može shvatiti isključivo kao cilj po sebi, već kao *sredstvo* i kao *napor* za izgradnju evropskog identiteta.

Već je očigledno da je 'formalno rešenje' kulturne kompleksnosti Evrope, koje je u Ugovoru iz Mاستrihta prvi put ponuđeno, a koje se može označiti kao *unitas multiplex*, implementirano i u kulturne politike EU. Sasatelli smatra da je osnovna pretpostavka EU u tom smislu da će se, ako se *corpus* evropske kulture dovoljno dobro promovirati i štiti, evropska svest nekako prirodno i sama pojaviti. Takav naglasak na ulozi kulture u konstrukciji zajednice čini očiglednom kontradikciju koja se pojavljuje u svim kulturnim politikama: promovisanje spontanog cvetanja kulture, koristeći kulturu kao legitimno *sredstvo*, ali istovremeno sa naglašavanjem da kultura zaslužuje da bude čuvana kao najviši proizvod ljudske delatnosti, i tako kao *cilj* po sebi. (Sassatelli 2002: 440, kurziv moj). S druge strane, EU mora da bude veoma obazriva kako promovisanjem *zajedničkog kulturnog nasleđa*, ne bi izazvala reakcije nacionalnih ili lokalnih kultura.

Kultura shvaćena kao što je sumirano u gornjim crticama, može se tretirati i kao ono što se naziva *visokom kulturom* – u kojoj može da uživa samo nekolicina srećnika. Ipak, visoka kultura se ne shvata samo kao privatno dostignuće, jer, ako se umetnost i učenost nađu pod pretnjom, smatra se da je blagostanje čitave nacije (ili druge vrste zajednice) ugroženo (Kuper 1999: 3-4). Delenti, npr, smatra da je evropski identitet istorijski izjednačen sa ovakvim apstraktnim videњem kulture, što pejorativno označava kao esencijalističko i nostalgijčno obeležje; on Evropu vidi kao "*visoku kulturu njene prošlosti, kao zajednicu njenih tradicija*" (Delanty 1995, u Orchard 2002: 429, kurziv moj). Bez obzira da li je ocenjujemo kao visoku ili elitnu, ili prosto kao način života, mišljenja i sl. – u antropološkom smislu, bilo koja karakterizacija kultura kao međusobno uporedivih, povlači za sobom sklonost ka njihovom međusobnom procenjivanju, što obično znači da će se "sopstvena" kultura videti kao bolja od drugih (v. Kuper 1999: 4). Solidarnost i identitet baziran na kulturi, obično je vodio do negativnih odnosa prema "kulturnoj različitosti", najčešće manifestovanih u ksenofobiji, rasizmu i/ili kulturnom fundamentalizmu (v. Stolcke 1995).

Iz gornjih formulacija moguće je uočiti još neke aspekte esencijalizacije kulture od strane evropskih kreatora kulturnih politika. Npr, tu se ističe da se kultu-

rama na različite načine može *pristupiti*, što upućuje na njihovu pretpostavljenu uokvirenost (ali koja ne isključuje pristupačnost), kao i na relativnu konstantnost njenih sadržaja. Takođe, ono što ne treba previdati jeste to da EU troši značajne svote javnih fondova na kulturne programe i projekte u kojima prednost imaju oni aplikanti koji će 'doprineti *koheziji* na teritoriji na kojoj se projekat sprovodi'. Ono što je u ovoj formulaciji problematično, jeste to da se uspostavljanje kohezije obično odnosi na oblast 'određene kulture', što zapravo, samo može dovesti do produbljivanja težnji date kulture ka isticanju njene samosvojnosti (i superiornosti). Program *Kultura 2007-2013*, na primer, odvaja sredstva namenjena projektima iz oblasti scenske umetnosti, muzike, zaštite kulturnog nasleđa, likovne umetnosti, književnosti i prevodilačke delatnosti; ipak, osnovni cilj tih projekata predstavlja "očuvanje kulturnog identiteta, dijalog među kulturama, saradnja, širenje i razvoj".⁹ Podstrekivanjem 'kulturne' različitosti, i njenim pothranjivanjem, Unija, verovatno nenamerno, samo doprinosi daljoj dezintegraciji između evropskih "kultura", bile one nacionalne, religijske, manjinske, regionalne, etničke i dr., i na taj način postiže 'bumerang efekat' prema njenim primarnim ciljevima ujedinjavanja i približavanja. U ovom novom zvaničnom diskursu EU ne treba da iznenadi da će lokalni političari pokušati da mobilišu "lokalne zajednice", između ostalog, i samo da bi dobili deo zvaničnih multikulturalnih fondova.

"Evropski 'kulturni model' ... poštuje kulturu svakog naroda i međugru tih različitih kultura, ali istovremeno podstiče oblike saradnje, koja pothranjuje i bogati svaku od njih."

(European Commission 2001: 3)

Kulturna politika EU može se sumirati i prethodnim rečima. Ovakav "kulturni model" još jednom potvrđuje da je zasnovan na tradicionalnoj antropološkoj (esencijalističkoj) teoriji kulture. Kulturne politike EU, svojim zalaganjima za 'pothranjivanjem' i 'bogaćenjem' "kultura", čije se granice najčešće podudaraju sa granicama nacionalnih država (mada se tu često misli i na tzv. manjinske kulture, često regionalnog karaktera), naravno, ne mogu naići na antropološku podršku. Zapravo, teško je predvideti kako će se dalje razvijati uokvirivanje kulturne politike EU, kada njene nacionalne komponente ljubomorno čuvaju (a čuva ih i EU) principe kulturnog partikularizma, što je, na kraju krajeva, propisano i trenutno važećim Ugovorom (član 3bis), ali i onima koji su mu prethodili.

---

⁹ Državnim institucijama i civilnom sektoru Srbije početkom ove godine omogućeno je da konkurišu za sredstva pri Evropskoj komisiji iz ovog programa. Pogledati na adresi: http://www.ccpcyprus.com/english/partners/Partner-searches/E.U/Comcept_note_BTWproject_01.092008_en.pdf

---

Kako izmisliti Evropljanina...

S druge strane, iz antropološke perspektive, svaku vrstu kulturne politike moguće je okarakterisati kao vrstu socijalnog inženjeringa (v. npr. Grillo 2003). Samo-eksplikativnost koncepata kulture, kulturnog identiteta, zajednice i sl. – predstavljaju posledicu modernističkih težnji da se svet grupiše u jasne koncepte koji bi trebalo da budu shvaćeni uz pomoć naučnog racija, i koji su tako postajali univerzalne i neupitne kategorije. Tako je funkcionisala i antropološka delatnost proučavanja "kultura" do druge polovine XX veka. Postmodernizam i relativizacija ovih koncepata, doveli su do rastakanja modernističkih "istina", kako u antropologiji, tako i ostalim sferama mišljenja. Ipak, može se reći da su ovakvi, relativistički filozofski stavovi, koji su na neki način postali socijalna realnost koja se ogledala u mišljenju da su sva posmatranja relativna u zavisnosti od percepcije posmatrača i da su koncepti koji nam se pružaju samo suprotstavljena objašnjenja – doveli do suprotnog od željenog efekta. U takvom kontekstu sveopšteg nepoverenja, u kome su pojedinci, delovalo je, konačno dobili šansu da se oslobode od konceptualnih kalupa u koje su bili zatvarani, i da konačno postanu nezavisni "građani sveta", ispostavilo se da većini takva sloboda nije bila potrebna (ili ugodna?), i počeli su da se javljaju egzistencijalne težnje za značenjem i svrhom, okrećući se svakoj sili koja je nudila neko "značenje" (Vajler 2001: 369). *"Nacija i država, sa svojim organizacionim mitovima predodređenosti i sudbine, pružaju privlačan i uverljiv odgovor na mnoge od tih težnji"* (n.m.).

Verovatno su iz istih razloga, tradicionalne antropološke koncepcije "kultura", kao ograničenih, datih, diskretnih, u mestu ukorenjenih i tako reifikovanih entiteta, koji su okarakterisani određenim načinom mišljenja i ponašanja, pretočene u politički diskurs suprotstavljanja liberalnoj političkoj filozofiji, otelovljen u multikulturalizmu, umesto onih antropoloških, postkulturnih koncepcija, koje kulturu vide kao apstrakciju i kulturno-istorijsku konstrukciju i proces u kome se odigrava borba za moć. Ovakva koncepcija kulture i sa njom vezanog identiteta nije napustila političku imaginaciju EU. Nakon što ukážem na još neka mesta koja to potvrđuju, pokazaću da koncept evropskog identiteta, ipak u određenim elementima pomalo i "iskače" iz ovog tradicionalnog (antropološkog) modela.

Kultura i ljudska prava u zvaničnom diskursu EU

Kulturne politike i ugovorne odredbe vezane za kulturu najviše su usklađene, naravno, međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, pa smatram da je potrebno barem letimično osvrnuti se na mesto "kulturnih prava" u međunarodnom sistemu ljudskih prava.

Korpus kulturnih prava u međunarodnom pravu, savremena pravna nauka načelno ne smatra razvijenim, i to je oblast u nastajanju (Jovanović, 2004). Glavni razlog za to je što se ova vrsta prava može smatrati i individualnim i kolektivnim – "zbog toga se države plaše da će priznavanje prava na različite

kulturne identitete, kao i prava na pripadanje određenoj manjinskoj grupi, ili domorodačkom stanovništvu, dovesti do secesionističkih težnji u jednom društvu. Iz tog razloga pravo na kulturni život manjina nije priznato Univerzalnom deklaracijom, već tek PGPP-om¹⁰, gde se u čl. 27. kaže da 'u državama gde postoje etničke, verske i jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama ne mogu biti lišena prava da imaju, u zajednici sa drugim članovima svoje grupe, svoj sopstveni kulturni život, da ispovedaju svoju sopstvenu veroispovest i obavljaju verske dužnosti, ili da upotrebljavaju svoj sopstveni jezik'" (Paunović, et al. 2007: 278). Ipak, "u poslednjoj dekadi XX veka, ova prava dolaze u žižu interesovanja međunarodne zajednice, upravo zbog toga što je uočeno da se kulturni faktor nalazi u osnovi najvećeg broja sukoba. Tako nasilje nad kulturnim pravima različitih grupa, odbijanje priznanja na različitost i različite kulturne identitete dovodi do pojave nacionalizma, ksenofobije, rasizma i antisemitizma. S druge strane, kulturnim pravima priznaje se neraskidiva povezanost sa ljudskim razvojem, a kulturni identitet posmatra se kao konstitutivni element samog ljudskog dostojanstva" (n.m.). Iako ne postoji usaglašena lista kulturnih prava, na osnovu analize međunarodnih instrumenata moguće je izdvojiti sledeća prava koja se ubrajaju u ovu grupu: pravo na obrazovanje, pravo na kulturni identitet, pravo na učešće u kulturnom životu, pravo na uživanje blagodeti naučnog progressa, pravo na kulturno nasleđe, autorsko pravo, akademske slobode (Paunović, et al. 2007: 278-283).

Kada je u pitanju pravo na kulturni identitet, konkretno, indikativna je odredba čl. 1. UNESCO-ve Deklaracije o rasi i rasnim predrasudama iz 1978. godine, po kojoj svi pojedinci i grupe imaju pravo da budu različiti, da smatraju sebe različitim i da budu poštovani kao takvi (n.d.: 281). Različitost se u EU najviše odnosi upravo na grupnu različitost, i zbog toga se može reći da se na taj način ona esencijalizuje, kao skup karakteristika neke grupe. Primer toga vidi se u sledećem:

"EU je obavezana Ugovorom da uspostavi čvršće veze između naroda Evrope, pri čemu istovremeno ohrabruje napredak različitih kultura njenih država članica. U isto vreme, uticaj globalizacije povećava interakciju među samim Evropljanima, kao i među Evropljanima i ostatkom sveta."¹¹

Iz ovoga se može zaključiti da kultura ima, pored ostalih, veliku *instrumentalnu vrednost*, i to za, reklo bi se, veoma kontradiktorne svrhe. Zapravo, ciljevi Unije u domenu promocije kulturne različitosti, najviše su usmereni na pojača-

---

¹⁰ PGPP (ICCPR) je skraćenica od Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, koji je usvojen 1966. godine. Tekst Pakta v. na adresi: <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>

¹¹ http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc415_en.htm

---

Kako izmisliti Evropljanina...

---

vanje i bogaćenje različitosti putem pocrtavanja grupnih specifičnosti, što može dovesti do reverzibilnog procesa u odnosu na priželjkivanu integraciju na retoričari razlike. Uprkos naglašavanju dijaloga između tih 'različitih kultura', one se i dalje nastavljaju smatrati odeljenim ostrvima. To je i jedan od ključnih problema multikulturalizma – stavljanje razlike na pijedestal, pri čemu ona predstavlja neupitnu vrednost; tu se, dakle, zaboravlja da se "biti različit" među nekim migrantima, stvaraocima politika, političarima i naučnicima shvata na esencijalistički način (Kuper, n.d: 236). Takvo shvatanje se u određenom smislu kosi sa sledećim shvatanjem u navedenom članu UNESCO-ve Deklaracije:

"Pravo da se poštuje kulturni identitet znači da svako, sam ili u zajednici sa drugima, može slobodno izabrati svoj kulturni identitet u pogledu jezika, religije i tradicije. To znači i da jedno lice može imati jedan ili više identiteta u pogledu jezika, religije i tradicije. Konačno, niko ne može biti izložen prisilnoj asimilaciji, a da bi se ovo postiglo države moraju promovisati razvoj kulturnog identiteta svim raspoloživim sredstvima"

(n.d.: 281)

Ima izvesne kontradiktornosti u ovakvim odredbama, naročito u onima koje, s jedne strane, govore o slobodi izbora identiteta i o njegovoj multiplikovanosti, dok se s druge strane države primoravaju da što više promoviraju kulturni identitet. Evropska komisija je, sigurno, veoma dobro upućena u ove odredbe, i pridržava se datih uputstava, što se posebno vidi u razvijanju kulturne politike radi koordinisanja stvaranja evropskog kulturnog identiteta. Sam pojam kulturne *politike*, podrazumeva da se nastoji ka "ubrizgavanju" osećanja identitetske pripadnosti, na njegovom nametanju s vrha, što je protivno pravu pojedinaca i grupa da *biraju* svoj kulturni identitet. S druge strane, kreiranje evropskog identiteta je, verovatno, u velikoj meri ohrabreno iznetom mogućnošću da jedno lice može imati *više* identiteta, što podrazumeva da nacionalni, etnički i dr. identiteti ostavljaju prostora za još jedan nivo identiteta – evropski. Ipak, da li je to i konačan nivo identifikacije koji se predviđa evropskim identitetskim politikama?

Pored različitosti, u zvaničnom evropskom diskursu promoviraju se i zajedničke evropske vrednosti, i tu se pitanje hijerarhije značenja i pripadanja dodatno komplikuje. Evropsko "kulturno nasleđe"¹², kao nasleđe "Starog kontinenta",

---

¹² Ideja Evrope zasnovana je na četiri mita: prvo, mit o nadmoćnom pravnom sistemu, baziranom na rimskom pravu; drugo je etos društvene solidarnosti i međusobnom razumevanju, baziran na hrišćanskom milosrđu i humanizmu; treće, demokratski poredak koji se koreni na priznavanju individualnih prava i sloboda; i četvrto, univerzalizam, zasnovan na razumu i drugim prosvetiteljskim principima kosmopolitkog pripadništva (Amin 2004: 2).

mobilisano je kroz istoriju kao diferencijalni pečat u odnosu na najezde "varvarskih plemena", različite religijske grupe, komunističke organizacije i sl. U savremenim društveno-političkim okolnostima, naročito nakon nesrećnog 11. septembra 2001, i drugih različitih nemilih događaja na neki način povezanih sa određenim recepcijama islama,¹³ mnogi zapadni liberali su počeli ponovno da prizivaju duhove slavne evropske prošlosti, žurno ih postavljajući kao osnovu svetskih standarda kohezije i civilizacije, radi zauzdavanja amerikanizacije i razoružavanja 'terorizma' religijskih fundamentalista (v. Amin 2004: 2). Dokaz tome je i činjenica da je EU prvi put u zvaničnim pravnim dokumentima počela da se poziva na "evropsko nasleđe", tj. "duhovnu i moralnu baštinu" u preambuli Ugovora o Ustavu za Evropu (2004.), a potom i u aktuelnom Reformskom ugovoru i u povelji o osnovnim pravima i slobodama EU. Ovakav apel je kontradiktoran savremenim multikulturalnim tendencijama u evropskim društvima; s druge strane, takve univerzalne moralne pretenzije suočene su sa drugačijim savremenim pogledima – od islamske do postkolonijalnih ideologija i različitih novih globalnih životnih stilova i konzumerističkih normi – tako da se ideja Stare Evrope pokazuje kao veoma osetljiv motiv za njeno ujedinjenje (Amin, n.d.: 2-3).

Dakle, u Evropi vladaju veoma polarizovane ideje o kulturi i civilizaciji – u svojoj borbi protiv islamskog vela, francuski lideri propovedaju univerzalne civilizacijske vrednosti, ali kada im brige predstavlja, npr. Holivud, tada zagovaraju *l'exception culturelle*¹⁴; Ipak, sada izgleda kao da Evropu najviše brinu imigracije, i u savremenim raspravama je kulturna retorika najviše usmerena na debate o manjinama (Kuper 2005: 5).

Gigantski i fragmentaran – evropski identitet u zvaničnom diskursu EU

S obzirom da izgradnja evropskog identiteta predstavlja potragu za *kolektivnim* identitetom, ona teško može da izbegne poređenje sa kreiranjem nacionalnog identiteta. Mislim da sledeće, konstruktivističko stanovište, na najbolji način objašnjava na koji način evropski konstruktori zamišljaju njihov željeni proizvod (tj. evropski identitet):

---

¹³ Jedan od najupečatljivijih primera nesporazuma i tenzije između "Evropljana" i imigranata islamskog porekla jeste spor širokih razmera koji je 2005. godine vođen oko jedne karikature na kojoj je prorok Muhamed prikazan kao terorista (v. Malešević 2006); pitanja kulturnog konflikta između evropske većine i islamskih imigranata kod nas je razmatrala Miroslava Malešević (2006, 2006a).

¹⁴ Posebno kroz audiovizuelne politike, kojima je bio cilj zaštita evropske omladine od pretnje Holivuda i američkog kulturnog imperijalizma (Shore 2004: 27). O sadašnjim strategijama EU o zaštiti, pravima i trgovini kulturnim vlasništvom, v. Gordon (2007: 24-26).

Kako izmisliti Evropljanina...

"...identitet se proizvodi u dijalogu; ali to nije način na koji se identitet oseća. Sa subjektivne tačke gledišta, identitet se otkriva u sebi, ali podrazumeva i identifikovanje sa drugima. Unutrašnje ja pronalazi svoj dom u svetu putem deljenja identiteta sa zajednicom (na primer, sa nacijom, etničkom manjinom, društvenom klasom, političkim ili religijskim pokretom), i takva identifikacija se obično izražava sa oduševljenjem i kao nešto mistično. Pravo ja... pridruženo je duhovnom životu zajednice."

(Kuper 1999: 235)

Smatram da više nije relevantno posmatrati EU kao projekat stvaranja političke zajednice za koji bi isključivo trebalo tražiti analogije sa modelom izgradnje devetnaestovekovne nacionalne države, kako su to potcrtavali Šor i Abele (Shore 1993, 2000, 2006; Shore and Abélès 2004). Dosadašnji argumenti antropologa su bili zasnovani na tezi da je EU, kao nad-nacionalni politički projekat, u svojoj težnji ka kopiranju tog modela zajednice, osuđena na neuspeh. Ipak, smatram da je i dalje nastojanje EU ka formiranju "supranacionalne zajednice", kroz upornu težnju ka prevazilaženju tih svojih "nedostataka" (koji su do sada smatrani neophodnim za kreiranje identiteta neke zajednice, a pod kojima se obično misli na zajedničku teritoriju, istoriju, jezik, mitologiju, religiju, kolektivno sećanje) – u najmanju ruku plauzibilno. Sada se, umesto pokušaja zasnivanja evropskog identiteta na principima homogenosti i na dirkemovskim pojmovima kulture i identiteta, po kojima se kultura shvata kao *moralni totalitet* (Delanty and Rumford 2000: 50-51), sve više insistira na različitosti, koja se često ističe kao ključni aspekt nastajanja evropskog identiteta.

Ono što je zanimljivo u vezi sa ovde analiziranim, ali i prethodnim nastojanjima EU u oblasti kulture,¹⁵ nije samo to da su orijentisana ka *podizanju* svesti među Evropljanima, već ka rađanju *nove vrste svesti*, "one koja bi bila u stanju da mobilise 370 miliona evropskih građana prema novoj koncepciji njih samih kao "Evropljana", a ne prosto kao pripadnika određene nacije" (Shore 2006: 8). Pritom, Šor smatra da je to jedna dobro poznata linija izgradnje kolektivnog identiteta – kao što je širenje nacionalizma preobratiilo "seljake u Francuze", "evropeizam" bi, upravo, trebalo da preobrati Francuze, Grke, Dance i Nemce u "Evropljane" (Shore n. d.). Dakle, Šor nastavlja da poredi model izgradnje evropskog identiteta sa nacionalnim modelom, ali smatram da analiza identitetskih politika EU ne treba da se završi na takvom zaključku.

---

¹⁵ Ovde bih želela da napomenem da je istraživanje u ovom radu mahom usmereno na prošlost, tj. na dosadašnja nastojanja evropskih institucija ka formiranju evropskog identiteta, i da ću u narednim radovima analizirati evoluciju/transformaciju kreiranja tog identiteta, sa posebnim obzirom prema koncepciji evropskog građanstva-kao-dopune takvog nastojanja.

Neke od osnovnih odlika identiteta Evrope, koje bi trebalo da "približe" građane država članica EU, iznete su u pravnim dokumentima i kulturnim politikama:

- kulturno, versko i humanističko evropsko nasleđe (koje obuhvata univerzalne vrednosti i prava pojedinaca, kao što su sloboda, demokratija, jednakost i pravna država – preambula Ugovora iz Lisabona).
- pluralizam, nediskriminacija¹⁶ (na rasnoj, polnoj, etničkoj, religijskoj, zdravstvenoj, starosnoj osnovi, ili na osnovu seksualne orijentacije – član 5ter), pravda, solidarnost, jednakost među polovima (član 1bis);
- što čvršće jedinstvo među njenim narodima (n.m.);
- demokratske vrednosti, princip supsidijarnosti (n.m.);
- simboli pripadnosti zajednici građana EU i njihove vezanosti za nju su njena zastava, himna, geslo i Dan Evrope (Deklaracija o simbolima EU).

Iz ovoga se može videti da se vrednosti "evropskog identiteta", s jedne strane, temelje na (tobože) kulturno-neutralnim, liberalno-demokratskim i univerzalnim kriterijumima, što se pre svega odnosi na poštovanje fundamentalnih ljudskih prava. S druge strane, tu su i vrednosti svojstvene pluralističkim, tj. multikulturalnim zahtevima. Sada ću pažnju preusmeriti na prvi skup proklamovanih vrednosti.

Uprkos tome što diskriminacija i isključivanje predstavljaju prateće pojave procesa evropske integracije, veoma istican i tome suprotstavljen aspekt evropske konsolidacije predstavlja priznavanje važnosti fundamentalnih ljudskih prava. Iako ovaj aspekt nije eksplicitno pominjan u vreme zasnivanja Evropske zajednice¹⁷, poštovanje ljudskih prava je tokom poslednjih decenija postalo osnova samo-predstavljanja EU (Bhabha 1998: 599). Ova prava su prvi put eksplicitno formulisana u Ugovoru iz Maastrichta, a ovde ću preneti kako su ona formulisana u trenutno važećem Ugovoru iz Lisabona; pritom, treba pomenuti da su ona iznesena i u preambuli ovog Ugovora i Povelje o osnovnim pravima EU.

---

¹⁶ Pojam jednakosti, kao jedna od ključnih odlika međunarodnih ljudskih prava, automatski implicira zabranu diskriminacije po različitim osnovama. U Povelji UN, pominje se zabrana diskriminacije na rasnoj, seksualnoj, jezičkoj i verskoj osnovi. Međutim, međunarodni instrumenti o ljudskim pravima nisu se zadržali samo na ovome. Najsvežiji primer toga je upravo Evropska povelja o ljudskim pravima, usvojena u Nici 2000. godine, od strane država članica EU, koja u svom čl. 21. govori o zabrani "diskriminacije zasnovane na osnovama kao što su pol, rasa, boja, etničko ili društveno poreklo, genetska obeležja, jezik, vera i ubeđenje, političko ili drugo mišljenje, pripadništvo nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, invaliditet, starost ili seksualna orijentacija". (Paunović, Krivokapić i Krstić 2007: 139).

¹⁷ U stvari, Ugovor o osnivanje Evropske ekonomske zajednice ne sadrži eksplicitne reference na ljudska prava (Bhabha, fusnota).

Kako izmisliti Evropljanina...

Član 6.

1. Unija priznaje prava, slobode i principe navedene u Povelji o osnovnim pravima unije od 7. decembra 2000. godine, u tekstu usvojenom u Strazburu 12. decembra 2007, koja ima istu pravnu vrednost kao ugovori.

Odredbe Povelje ne proširuju na bilo koji način nadležnosti Unije više nego što su one utvrđene ugovorima.

2. Unija pristupa Evropskoj konvenciji o očuvanju ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ovo pristupanje ne menja nadležnosti Unije utvrđene ugovorima.

3. Osnovna prava, koja se garantuju Evropskom konvencijom o očuvanju ljudskih prava i osnovnih sloboda i koja proizlaze iz zajedničkih ustavnih tradicija država članica čine, kao opšti principi, sastavni deo Unije.

Ovakva pozicija EU još više je produbljena u Ugovoru iz Amsterdama, pa najzad i u aktuelnom Ugovoru, "potvrđujući svoju privrženost načelima slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i pravne države" (preambula Ugovora iz Lisabona). Takav stav EU bi mogao da znači da ona predstavlja pravu supra-nacionalnu zajednicu, koja pruža demokratski građanski status i liberalnu političku kulturu, bez ikakvih pretenzija ka homogenosti i kulturnoj uniformnosti (Habermas, u Bhabha 1998: 600).

Ipak, ovakav utisak se 'zamućuje' zbog razloga koji sam već analizirala, i za koji smatram da se ne treba prevideti – u diskursu EU i dalje se neguju koncepcije nacionalnog identiteta (čl. 3bis); priznaju se posebna prava nacionalnim manjinama (čl. 1bis)¹⁸, posebno kroz akcije očuvanja manjinskih jezika; prepoznaju se identiteti zasnovani na religiji (čl. 16C); zabranjuje se diskriminacija po polnim, rasnim, etničkim, religijskim ili starosnim osnovama, ili po seksualnoj orijentaciji (čl. 5ter) – što upućuje na zaključak da je *evropski identitet zamišljen i kao multidimenzionalna, višeslojna konfiguracija pripadanja*. Na primer, u preambuli Lisabonskog ugovora, u prvim redovima se

---

¹⁸ Državni vrhovi i Vlada Saveta Evrope su 1993. godine usvojili zakonski program namenjen zaštiti nacionalnih manjina. U Bečkoj deklaraciji, uputili su poziv organizaciji da skiciraju dva odvojena ugovora: Okvirnu konvenciju koja postavlja principe zaštite prepoznatih nacionalnih manjina; i dodatni Protokol Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, koja bi garantovala individualna prava na polju kulture, posebno pripadnicima nacionalnih manjina. Pregovori o prvom projektu okončani su 1994, kada je Savet ministara i Savet Evrope usvojio konačni tekst Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina. Savet Evrope sada očekuje da će Okvirna konvencija stupiti na snagu početkom 1998. Nasuprot tome, Savet ministara je 1996. zaustavio rad na drugom projektu. Pregovarači nisu mogli da identifikuju neka važna kulturna prava koja već nisu uključena u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (Keller 1999: 29-30).

govori o "kulturnom, verskom i humanističkom nasleđu *Evrope*", a ubrzo zatim o poštovanju "istorije, kulture i tradicije evropskih *naroda*". Takođe, u prvoj tački člana koji se odnosi na kulturu u Ugovoru (čl. 167), istaknuto je da se Unija istovremeno zalaže za poštovanje nacionalne i regionalne različitosti i za isticanje zajedničkog kulturnog nasleđa. U preambuli Povelje o osnovnim pravima Unije, jedan od iskazanih zadataka Unije je i doprinošenje zajedničkim vrednostima, ali uz poštovanje razlika u oblasti kulture i tradicije evropskih naroda, kao i nacionalnog identiteta država članica.

Iz toga se može pretpostaviti da je za sada tačna konstatacija da:

"identitet Unije ne može proisteći iz zakletve nad univerzalnim vrednostima, već iz jednog istorijski stvorenog zajedničkog sporazuma; umesto utopijske bezprostornosti, radi se o kulturnom vezivanju za mesto porekla"

(Tajzen 2006: 4)

Ali smatram da ni to ne može predstavljati konačni zaključak, i da treba uzeti u razmatranje još neke aspekte aktuelnog procesa kreiranja Evropljana. Prvo, univerzalnost evropskog nasleđa, koje se odnosi na, uzmimo za primer, univerzalni moral deklaracije o ljudskim pravima, i druge navedene (evropske) vrednosti, isključuje potrebu za naglašavanjem kulturnih različitosti. Naglašavanje kulturne različitosti, prema tome, ignoriše mogućnost razlike moralnog rezonovanja u različitim kulturnim kontekstima (Batler 1999). U tom smislu, raznolika (evropska) kulturna scena shvata se kao scena u koju se može ući kako bi se našli komadići i delovi dokaza, koji pokazuju postojanu veru u već utvrđenu normu univerzalnosti (n. d.: 62). S druge strane, kulturna različitost, kao što se moglo videti iz građe koju sam izdvojila, predstavlja jedno od najčešćih retoričkih sredstava pri nastojanjima ka buđenju evropske svesti; takva retorika predstavlja politički odgovor EU prema odredbama koje su sadržane u Deklaraciji o kulturnoj različitosti UNESCO-a, ali i kao odgovor na multikulturalne izazove sa kojima se suočavaju savremene države. Dakle, u kreiranju evropskog identiteta uključene su barem dve suprotstavljene koncepcije identiteta, pa konstatacije kao što je Tajzenova ne mogu biti potpuno tačne, jer identitet Unije *jest* jednim delom zasnovan na zakletvi nad univerzalnim vrednostima i "stvaranju zajedničkog istorijskog sporazuma". EU se, takoreći, "uplela" u ove različite konceptualne modele iz više razloga, a najpre zbog toga što individualna prava i vrednosti nisu odvojena od onih koja se tiču pitanja kolektivnog identiteta, što nameravam da pokažem u narednim analizama, posebno na primeru načina na koji se koncept evropskog građanstva kreira u trenutku dok nastaju ovi redovi.

Literatura:

- Amin**, Ash, *Multi-ethnicity and the Idea of Europe Theory*, Culture & Society 2004, 21, 2: 1-24
- Batler**, Džudit, Univerzalnost u kulturi, u: Nusbaum M. K. i Koen Dž. ur. *Za ljubav domovine: Rasprava o granicama patriotizma* Beograd, Biblioteka XX vek, 1999, 55-65
- Bhabha**, Jacqueline, 'Get Back to Where You Once Belonged': Identity, Citizenship, and Exclusion in Europe, Human Rights Quarterly 1998, 20,3, 592-627
- Delanty**, Gerard and Rumford Chris, *Rethinking Europe: Social theory and the implications of Europeanization*, London & New York: Routledge, 2005.
- Dijkstra**, Steven, Karin Geuijen and Arie de Ruijter, *Multiculturalism and Social Integration in Europe*, International Political Science Review, 2001, 22, 1: 55-84
- European Commission**, *A community of cultures: The European Union and the arts*, Brussels, Directorate-General for Press and Communication Publications, 2001.
- Gordon**, Christopher, *Culture and the European Union in a Global Context*, The Journal of Arts Management, Law, and Society, 2007, 37, 1: 11-30
- Grillo**, Ralph D. *Cultural essentialism and cultural anxiety*, Anthropological Theory 3, 2, 2003, 157-173
- Indić**, Trivo *Politika kulturnog identiteta*, Beograd, Nova srpska politička misao, posebno izdanje 1, 2008, 99-107
- Janjević**, Milutin, *Ustav Evrope*, Beograd, Službeni glasnik, 2005.
- Janjević**, Milutin, *Reformski ugovor EU iz Lisabona*, Beograd, Službeni glasnik, 2008.
- Jovanović**, Miodrag, *Kolektivna prava u multikulturnim zajednicama*, Beograd, Službeni glasnik, 2004.
- Kukathas**, Chandran, *Liberalism and Multiculturalism: The Politics of Difference*, Political Theory 26, 5: 686-699, 1998.
- Kuper**, Adam, *Culture: The Anthropologists' Account*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999.
- Kuper**, Adam, *Culture and Identity Politics*, u: Klausen J. *The Islamic Challenge: Politics and Religion in Western Europe*, Oxford University Press: 3-5, 2005.
- Malešević**, Miroslava, *Evropa: kriza identiteta*, Beograd, Etnografski institut SANU, 69-86, 2006.
- Malešević**, Miroslava, *Hrišćanski identitet sekularne Evrope*, Beograd, Glasnik Etnografskog instituta SANU LIV, 9-27, 2006.
- McDonald**, Maryon, 'Unity in diversity'. *Some tensions in the construction of Europe*, Social Anthropology 4, 1: 47-60, 1996.

- Milenković, Miloš**, *Postkulturalna antropologija i multikulturalne politike*, u: Kovač S. ur. *Problemi kulturnog identiteta stanovništva savremene Srbije*, Beograd, Filozofski fakultet, 61-74, 2005.
- Milenković, Miloš**, *Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma – pogled iz antropologije*. Deo prvi: O "očuvanju" identiteta, *Etnoantropološki problemi* 3, 2: 45-57, 2008.
- Orchard, Vivienne**, *Culture as Opposed to What? Cultural Belonging in the Cintext of National and European Integration*, *European Journal of Social Theory* 5, 4: 419-433, 2002.
- Paunović, Milan, Boris Krivokapić i Ivana Krstić**, *Osnovi međunarodnih ljudskih prava*, Beograd, Megatrend univerzitet, 2007.
- Sassatteli, Monica**, *Imagined Europe: The Shaping of a European Cultural Identity through EU Cultural Policy*. *European Journal of Social Theory* 5, 4: 435-451, 2002.
- Shore, Cris**, *Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'*. *Man* 28, 4: 779-800, 1993.
- Shore, Cris**, *Building Europe: The cultural politics of European integration*, London and New York: Routledge, 2000.
- Shore, Cris**, *Whither European Citizenship? Eros and Civilization Revisted*, *European Journal of Social Theory* 7, 1: 27-44, 2004.
- Shore, Cris**, *European Identity, Public Diplomacy and FP7: The Politics of Legitimacy in Anthropological Perspective*. Draft Paper for NESCA Workshop "EU IDENTITY", 2006.
- Shore, Cris**, *'In Uno Plures' (?) EU Cultural Policy and the Governance of Europe*, *Cultural Analysis* 5: 7-26, 2006.
- Shore, Cris and Marc Abélès**, *Debating the European Union: An interview with Cris Shore and Marc Abélès*, *Anthropology Today* 20, 2: 10-14, 2004.
- Stolcke, Verena**, *Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe*, *Current Anthropology* 36, 1: 1-24, 1995.
- Tajzen, Hajnc**, *Granice Evrope: Kulturni relativisti i kulturalisti*, Materijali o socijalnoj demokratiji: 1-6. Internet dokument: http://www.politickiforum.org/dokumenta/granice_evrope.pdf
- Vajler, Džozef H. H.**, *Ustav Evrope. 'Ima li novo odelo starog cara?' i drugi eseji o evropskoj integraciji*, Beograd: Filip Višnjić, 2002.

Ivana Gačanović

**HOW TO INVENT A EUROPEAN?
ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS**

In this paper I will analyze a segment of identity politics of the European Union (EU) through bricolage of analytical procedures that are typical for anthropology of public policies and anthropology of multiculturalism. Relying on research already published within the emerging research tradition – anthropology of EU – I demonstrate that the idea of "European identity" represents an amalgam of inconsistent ideas, strategies, and efforts, as a supra-national identity based on "common European heritage", but also as a result of exceptional unification of legislation and principles of universal human rights on global level (including respect of collective cultural differences which is particularly questionable for anthropology). Such amalgam poses a significant challenge for anthropological research, especially for general anthropological theory of cultural identity.

Key words: Anthropology of European Union, anthropology of public policies, anthropology of multiculturalism, anthropology of globalization, European identity, politics of identity